

Μεθοδολογία διαμόρφωσης και ανάπτυξης ποιοτικών δεικτών ένταξης

Μαρία Κόντου, Μαρία Λιάπη

1. Κοινωνική ένταξη και βιογραφία. Διαδικασίες, αποτελέσματα και δράση

Στο πλαίσιο του έργου με το ακρωνύμιο Femint_gr αναπτύχθηκε μοντέλο ποιοτικών δεικτών, το οποίο αποσκοπεί στην αξιολόγηση και αποτίμηση της προόδου της κοινωνικής ένταξης των μεταναστριών στον ελληνικό χώρο και στην σε βάθος ανάλυση των διαδικασιών και διαστάσεων της ένταξης. Ενώ η πρακτική της ανάδειξης ποσοτικών δεικτών είναι ευρέως διαδεδομένη και αποσκοπεί στη μέτρηση κοινωνικών καταστάσεων, η ανάδειξη ποιοτικών δεικτών αποτελεί πρόσφατη προσπάθεια στην έρευνα και έχει χρησιμοποιηθεί κατεξοχήν με πεδίο την ευαίσθητη σε θέματα φύλου αξιολόγηση κοινωνικών καταστάσεων, όπως για παράδειγμα στο GIDA Guide to Gender-Sensitive Indicators του Διεθνούς Γραφείου Εργασίας (ILO 1998), καθώς και τους δείκτες για την αξιολόγηση της Πλατφόρμας του Πεκίνου της Κοινωνικής Επιτροπής των Ηνωμένων Εθνών για την Ασία και τον Ειρηνικό (United Nations Economic Social Commission for Asia and the Pacific 2004). Και στις δύο περιπτώσεις, οι δείκτες αναφέρονται στην καταγραφή των στάσεων των γυναικών, κυρίως σε ό,τι αφορά στην αξιολόγηση της κοινωνική τους κατάστασης.

Στο εν λόγω ερευνητικό έργο προσπαθήσαμε να διαμορφώσουμε δείκτες ευαίσθητους στα θέματα φύλου, οι οποίοι δεν αρκούνται στην ανάλυση υποκειμενικών στάσεων απέναντι στα πράγματα. Στόχος μας ήταν να δώσουμε μια εικόνα των κοινωνικών διαδικασιών πίσω από τις υποκειμενικές στάσεις, και ιδιαίτερα να αποτυπώσουμε με όσο το δυνατόν μεγαλύτερη σαφήνεια τις διαφοροποιήσεις των κοινωνικών διαδικασιών της κοινωνικής ένταξης, καθώς και τη δράση των μετα-

ναστριών μέσα στα συγκεκριμένα όρια που θέτουν οι κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες και η μεταναστευτική και κοινωνική πολιτική. Στόχος μας είναι, με άλλα λόγια, να αποτιμήσουμε τόσο το ρόλο των δομών, συμπεριλαμβανομένων των κοινωνικών, μεταναστευτικών και ενταξιακών πολιτικών, όσο και της δράσης των υποκειμένων (agency) στη διαμόρφωση των διαδικασιών ένταξης.

2. Οι ποσοτικοί και οι ποιοτικοί δείκτες ένταξης. Διαφορές και συγκλίσεις

Οι δείκτες κοινωνικής ένταξης μεταναστών και μεταναστριών βασίζονται σε θεωρίες ή θεωρητικές παραδοχές σχετικά με το φαινόμενο της κοινωνικής ένταξης. Οι θεωρίες κοινωνικής ένταξης αναφέρονται συνήθως στα τρία διαφορετικά επίπεδα του φαινομένου. Την κοινωνική ένταξη ως διαδικασία (processes), ως αποτέλεσμα διαδικασιών (outcomes), και ως δράση των υποκειμένων που αποσκοπεί σε κοινωνική ένταξη (social action).

Οι ποσοτικοί δείκτες μετρούν τα αποτελέσματα των διαδικασιών ένταξης (outcomes) και επιτρέπουν συγκρίσεις σε διάφορα επίπεδα, π.χ. την κοινωνική θέση των μεταναστών/-στριών σε σχέση με την κοινωνική θέση των γηγενών, το βαθμό ένταξης των μεταναστών/-στριών σε σχέση με το βαθμό ένταξής τους σε άλλες περιοχές ή χώρες. Επιτρέπουν τη σύγκριση στη διάσταση του χρόνου (διαφορά στα αποτελέσματα μεταξύ χρόνου 1 και χρόνου 2 κ.ο.κ.) και δίνουν, έτσι, μια αδρή εικόνα των διαδικασιών και κοινωνικών αλλαγών. Η σύγκριση αυτή επιτρέπει τη διατύπωση υποθέσεων αναφορικά με την επίδραση πολιτικών στα αποτελέσματα των διαδικασιών ένταξης. Το κανονιστικό πλαίσιο (βάση αποτίμησης) δεν γίνεται αντικείμενο ιδιαίτερου στοχασμού, αλλά προσδιορίζεται από το κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο. Είναι συνήθως το επίπεδο ένταξης συγκρίσιμων γηγενών πληθυσμιακών ομάδων, π.χ. στατιστικοί μέσοι όροι κοινωνικών καταστάσεων όπως η ανεργία, το ύψος εισοδήματος, το επίπεδο εκπαίδευσης, κ.α.

Οι ποιοτικοί δείκτες κοινωνικής ένταξης, αντίθετα, στοχεύουν στην αποτύπωση των διαφοροποιημένων διαδικασιών ένταξης και των τυπικών στρατηγικών δράσης, αντικατοπτρίζουν την πολυπλοκό-

τητα των κοινωνικών διαδικασιών ένταξης. Βασιζόμενοι σε εις βάθος ανάλυση περιπτώσεων, μπορούν να αξιολογήσουν πιο διαφοροποιημένα τις διαδικασίες κοινωνικής ένταξης και το ρόλο των πολιτικών στην πορεία των διαδικασιών αυτών. Επιτρέπουν τη σύγκριση της κοινωνικής ένταξης εντός της βιογραφίας (στο χρόνο) –π.χ. το στάδιο ένταξης κατά τον πρώτο καιρό, σε σχέση με το στάδιο ένταξης μετά από πολύχρονη παραμονή– όπως επίσης και τη συγκριτική αξιολόγηση τύπων διαδικασιών ένταξης τόσο μεταξύ υποομάδων και κατηγοριών μεταναστριών, όσο και μεταξύ κοινωνικών χώρων. Τέλος, το κανονιστικό πλαίσιο για την αξιολόγηση της κοινωνικής ένταξης δεν θεωρείται προκαθορισμένο, αλλά είναι συνδεδεμένο με τις κοινωνικές ανάγκες και εμπειρίες των υποκειμένων και τις συνθήκες ικανοποίησης των αναγκών τους και γι' αυτό είναι εύρημα και όχι προϋπόθεση της έρευνας.

3. Κοινωνική ένταξη – ένα κεντρικό θέμα της Κοινωνιολογίας

Η κοινωνική ένταξη υπήρξε από την αρχή ένα κεντρικό ερώτημα της κοινωνιολογικής σκέψης. Το ερώτημα που απασχόλησε τους κλασσικούς της κοινωνιολογίας ήταν το πώς είναι δυνατή η κοινωνική συνοχή όταν το κάθε άτομο επιδιώκει το συμφέρον του. Σε αυτό το ερώτημα αναφέρεται το πρόβλημα της κοινωνικής τάξης (the problem of social order) που αποτέλεσε αφετηρία για τη θεωρία της δράσης του Talcott Parsons (1951). Οι θεωρητικοί της κοινωνικής δράσης θεωρούν ότι μέσα από την κοινωνική δράση αναπαράγεται το κοινωνικό και η κοινωνική ένταξη των δρώντων υποκειμένων (Giddens 1997). Επιπλέον, σύμφωνα με τους κλασσικούς κοινωνιολόγους, η διαδικασία της κοινωνικής ένταξης των ατόμων εμπεριέχει μεταξύ άλλων το πρόβλημα της εξισορρόπησης της ανάγκης προσαρμογής του υποκειμένου στους κοινωνικούς κανόνες και καταναγκασμούς και της ανάγκης αυτονομίας δράσης. Χαρακτηριστική είναι η άποψη του Georg Simmel (1922), ότι το υποκείμενο τοποθετείται συγχρόνως εντός και εκτός της κοινωνίας, αναφερόμενος, από τη μία πλευρά, στον εν δυνάμει και στον πραγματικό κοινωνικό αποκλεισμό, και από την άλλη μεριά, στην εν δυνάμει αντίθεση του υποκειμένου προς τον

κοινωνικό καταναγκασμό και στη συνεχή του προσπάθεια για τη διατήρηση και τη διεύρυνση της ικανότητας εμπρόθετης δράσης.

Η συνειδητοποίηση αυτής της δομικότητας του προβλήματος της κοινωνικής ένταξης εξυπηρετεί στο να αντιληφθούμε ότι τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι μετανάστες/-στριες είναι προβλήματα που αντιμετωπίζουν εν δυνάμει και οι γηγενείς πληθυσμοί. Αυτή η σκοπιά στο πρόβλημα της κοινωνικής ένταξης θα μπορούσε να βοηθήσει στο να αποφευχθούν η περιχαράκωση της μελέτης των θεμάτων των μεταναστών και μεταναστριών και ο διαχωρισμός τους από άλλα κοινωνικά θέματα, καθώς αυτή η ερευνητική και θεωρητική «γκετοποίηση» επιβεβαιώνει και ενισχύει συμβολικά και τον κοινωνικό αποκλεισμό.

Πέρα όμως από τη δομική ομοιότητα της προσπάθειας για κοινωνική ένταξη των μεταναστών/-στριών με αυτή των γηγενών, η ιδιαιτερότητα της κοινωνικής ένταξης των μεταναστών και μεταναστριών συνίσταται στο ότι η αφετηρία της κοινωνικής ένταξης στη δική τους περίπτωση είναι από τη θέση τού εκτός κοινωνίας τοποθετημένου ξένου/ξένης και, ως εκ τούτου, είναι κοινωνική ένταξη κάτω από δυσχερείς συνθήκες και οξυμένα προβλήματα κοινωνικού αποκλεισμού, πιθανά και βιογραφικής κρίσης και, περιστασιακά και εν μέρει, απώλειας της ικανότητας για εμπρόθετη δράση, την οποία το υποκείμενο προσπαθεί να επανακτήσει. Έτσι, συχνά η ένταξη των μεταναστριών συνιστά όχι απλώς μία προσπάθεια, αλλά έναν συνεχή αγώνα για κοινωνική ένταξη (Karrer 2002).

Μια περαιτέρω διαφορά στην προσπάθεια ένταξης των μεταναστριών διακρίνουμε στο διπλό διεθνικό προσανατολισμό προς τη χώρα προέλευσης και τη χώρα παραμονής (Transnationalism). Αυτός ο διπλός προσανατολισμός χαρακτηρίζει τη δράση ένταξης των μεταναστριών, δεν την αποκλείει.

4. Προς μια θεωρία κοινωνικής ένταξης που ενσωματώνει τη σκοπιά των μεταναστριών ως δρώντων υποκειμένων

Η θεωρία κοινωνικής ένταξης που προτείνουμε βασίζεται πάνω στη στενή σχέση μεταξύ δράσης για ένταξη, διαδικασίας και αποτελέσματος. Επιπλέον, η δράση των μεταναστριών είναι δράση ένταξης εγκιβωτισμένη τόσο στη ροή της καθημερινότητας όσο και στη ροή

των βιογραφικών εμπειριών και διαδικασιών. Πληθώρα εμπρόθετων δράσεων είναι ιεραρχημένες σχετικά με τους σκοπούς που αυτές ακολουθούν, π.χ. τα σχέδια βιογραφικής σημασίας σε σχέση με τα εφήμερα και παροδικής σημασίας σχέδια.

Σημαντικό για την ένταξη είναι ότι η δράση του υποκειμένου μπορεί να είναι εμπρόθετη και να αναφέρεται σε συγκεκριμένες στρατηγικές, οι οποίες μπορεί να έχουν αποτελέσματα που ανταποκρίνονται στην πρόθεση και στους στόχους της δράσης, αλλά και αποτελέσματα που αποκλίνουν από την πρόθεση του υποκειμένου (Merton 1936). Η δράση του υποκειμένου αποτελείται, επίσης, και από πρακτικές ρουτίνες της καθημερινής ζωής, χωρίς συνειδητή πρόθεση και σχέδιο δράσης, που, όμως, έχουν σημαντικές επιπτώσεις στην κοινωνική ένταξη, μιας και μπορεί να οδηγήσουν σε νέες στάσεις απέναντι στο γύρω κόσμο, σε εξοικείωση με το περιβάλλον, να ωθήσουν στην απόκτηση γνώσης σχετικά με τη λειτουργία της κοινωνίας, και στην ταύτιση με το φυσικό και τον κοινωνικό χώρο.

Η διαδικασία κοινωνικής ένταξης είναι ενταγμένη σε βιογραφικές διαδικασίες, εμπλέκεται με αυτές και είναι άρρηκτα συνδεδεμένη μαζί τους. Έτσι, για την ανάλυση της κοινωνικής ένταξης ως βιογραφικής διαδικασίας είναι χρήσιμο να λάβουμε υπ' όψιν τις βασικές δομές βιογραφικών διαδικασιών που εντόπισε ο Fritz Schütze (1981, 1983, 1984) στη διερεύνηση σειράς βιογραφιών:

- Τα σχήματα δράσης (βιογραφικά σχέδια και εφήμερα σχέδια δράσης).
- Τα θεσμοθετημένα πρότυπα βιογραφίας (κοινωνικές προσμονές του κοινωνικού κόσμου προς το υποκείμενο σχετικά με τη βιογραφική του εξέλιξη και δράση).
- Την εξαρτημένη βιογραφική τροχιά (απώλεια ικανότητας για εμπρόθετη δράση: φάση στην οποία το υποκείμενο δεν δρα αλλά είναι αντικείμενο δράσης άλλων. Παράδειγμα, η εμπειρία απώλειας της θέσης εργασίας).
- Τη διαδικασία μεταμόρφωσης (αλλαγές του εσωτερικού κόσμου, δραματικές και μη, που συχνά γίνονται εμπόδιο στα σχέδια του υποκειμένου).

Σε αυτήν τη σχηματοποίηση διακρίνουμε τη διττή θέση του ατόμου: από τη μια, βρίσκεται αντιμέτωπο με κοινωνικούς κανόνες που οι άλλοι αναμένουν ότι θα ακολουθήσει, με κοινωνικές αλλαγές που

δεν μπορεί να επηρεάσει το ίδιο, και οι οποίες παίρνουν τον χαρακτήρα φυσικών δυνάμεων – π.χ. η σημερινή οξεία κοινωνικοοικονομική κρίση. Και από την άλλη, βρίσκεται αντιμέτωπο με τον εαυτό ως εσωτερική (και άγνωστη) φύση, αλλά και αναπτύσσει δραστήρια προσπάθεια να επανακτήσει τον έλεγχο πάνω στη ζωή του και να πραγματοποιήσει τα σχέδια του. Έτσι, μέσα από τη βιογραφική αφήγηση αναδομούμε την κοινωνική δράση, την κοινωνική εξέλιξη και το κοινωνικό περιβάλλον. Οι ποιοτικοί δείκτες ένταξης αποτυπώνουν την πορεία ένταξης ή αποκλεισμού, μέσα στην οξεία κοινωνική κρίση στην Ελλάδα του έτους 2011.

Κατανοώντας τη σημασία αυτών των βιογραφικών δομών που διατρέχουν τις βιογραφίες όλων, αν και με διαφορετικό τρόπο, θέτουμε στο επίκεντρο της ανάλυσης της κοινωνικής ένταξης τη διεύρυνση της ικανότητας δράσης των μεταναστριών. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι *η ικανότητα για εμπρόθετη δράση είναι ένας κεντρικός δείκτης για την κοινωνική ενσωμάτωση των μεταναστριών και μεταναστών*.

Η θεώρηση της κοινωνικής ένταξης από τη σκοπιά του υποκειμένου, της δράσης και της βιογραφίας του, δεν σημαίνει υποτίμηση της σημασίας της κοινωνικής διάδρασης για την ένταξη. Η διαδικασία ένταξης είναι μια αμφίδρομη διαδικασία, γιατί απαιτεί τη σύμπραξη των γηγενών δρώντων: για την ένταξη, π.χ., στην αγορά εργασίας χρειάζεται η σύμπραξη υποδομών κοινωνικής στήριξης και η σύμπραξη του εργοδότη. Δεδομένης της πανανθρώπινης ανάγκης για κοινωνική αναγνώριση στις κοινωνικές διαδράσεις, για να αναπτύξει η μετανάστρια ταυτοτική ένταξη χρειάζεται την κοινωνική αναγνώριση σε διάφορα επίπεδα: στο επίπεδο της διάδρασης, στο επίπεδο των δικαιωμάτων, στο επίπεδο των κοινωνικών αναπαραστάσεων. Η βιογραφική εμπειρία αντικατοπτρίζει κατά συνέπεια την πραγματικότητα της κοινωνικής διάδρασης και του κοινωνικού πλαισίου.

5. Η θεωρία των *Capabilities* ως κανονιστικό πλαίσιο της αξιολόγησης διαδικασιών ένταξης

Η βιογραφική θεωρία είναι η βάση για την ανάλυση των διαδικασιών κοινωνικής ένταξης και για την ανάλυση της διαδικασίας ένταξης. Για την ανάδειξη δεικτών χρειάζεται επιπλέον ένα πλαίσιο αξιολόγησης,

το οποίο να λαμβάνει υπ' όψιν τη διαδικαστικότητα (processuality) της εμπειρίας και την αξιολόγηση των ίδιων των υποκειμένων. Ένα κατάλληλο κανονιστικό πλαίσιο εντοπίσαμε στον τρόπο με τον οποίο η θεωρία των Capabilities (A. Sen 1999) σχηματοποιεί τα βιογραφικά σχέδια των υποκειμένων ως πεδία στα οποία, επηρεασμένα από τη βιογραφική εμπειρία, τα υποκείμενα αναγνωρίζουν πολύτιμες λειτουργικότητες ζωής.

Το κανονιστικό πλαίσιο βασίζεται στην ιδέα της διεύρυνσης της ικανότητας δράσης του υποκειμένου και συγκεκριμενοποιείται μέσα από τη θεωρία των δυνατοτήτων /ικανοτήτων (Capabilities). Η ικανότητα δράσης είναι συνδεδεμένη με την πραγματοποίηση των πολύτιμων λειτουργικοτήτων ζωής των υποκειμένων (valuable functionings). Πολύτιμες λειτουργικότητες ζωής είναι καταστάσεις που το υποκείμενο θέλει να πραγματοποιήσει, ή ικανότητες που θα ήθελε να αποκτήσει. Πολύτιμες λειτουργικότητες ζωής αναπτύσσονται μέσα από τη βιογραφική εμπειρία και διαδικασία – είναι πολλές φορές καταστάσεις που το άτομο στερείται και αντιλαμβάνεται ως έλλειψη, π.χ. η ζωή με την οικογένεια είναι για τις περισσότερες μετανάστριες πολύτιμη λειτουργικότητα ζωής, όμως γίνεται ακόμα πιο επιτακτική όταν η μετανάστρια αναγκάζεται να ζήσει για μεγάλο χρονικό διάστημα χωριστά από την οικογένειά της λόγω της μετανάστευσής της και της δουλειάς της ως εσωτερικής οικιακής εργάτριας. Η γνώση για τις πολύτιμες λειτουργικότητες ζωής μάς βοηθά να οργανώσουμε τους δείκτες γύρω από τις διαστάσεις που συνιστούν ιδιαίτερα προβλήματα για τις μετανάστριες και η λύση των οποίων είναι απαραίτητη για την κοινωνική τους ένταξη.

6. Κοινωνική ένταξη και βιογραφική μέθοδος

Η μέθοδος της βιογραφικής αφήγησης (Schütze 1981, 1984) αποτελεί μια προνομιακή πρόσβαση στο πολυδιάστατο της κοινωνικής ένταξης. Με τη μέθοδο της βιογραφικής αφήγησης μπορεί η κοινωνική ένταξη να διερευνηθεί ως εμπειρία, ως δράση, ως βιογραφική διαδικασία και ως αποτέλεσμα. Η ίδια μέθοδος μάς επιτρέπει ακόμη να ανιχνεύσουμε και να εντοπίσουμε τις πολύτιμες λειτουργικότητες ζωής των μεταναστριών.

Οι ποιοτικοί δείκτες, όπως τους αναπτύξαμε σε αυτή την έρευνα, δεν είναι λοιπόν προϊόν της προ-ερευνητικής τοποθέτησης και σκέ-

ψης αλλά εύρημα της έρευνας. Δείκτης είναι σε αυτή την περίπτωση μια διάσταση της κοινωνικής ένταξης, που μπορεί σε άλλες κοινωνικές συνθήκες να μην είναι τόσο εμφανής, αλλά που, στην υπό εξέταση περίπτωση (στην Ελλάδα), προκύπτει από την ανάλυση ως σημαντικό πεδίο πραγμάτωσης ή όχι της ένταξης, κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες που διαμορφώνουν συγκεκριμένα εμπόδια και λόγους αποκλεισμού για τις μετανάστριες. Ένα παράδειγμα είναι το πόσο κεντρική θέση κατέχει στις αφηγήσεις το θέμα της σταθεροποίησης του νομικού καθεστώτος (τα «χαρτιά»), θέμα που αναδεικνύεται ως δείκτης, ο οποίος σε άλλες χώρες πιθανόν να μην έχει τόσο πρωταρχική σημασία, επειδή οι δομές απόκτησης του status παραμονής είναι ενδεχομένως καθορισμένες και δεν εμπεριέχουν απρόσμενα κωλύματα.

Οι ποιοτικοί δείκτες κοινωνικής ένταξης των μεταναστριών εμπεριέχουν τυπικές διαδικασίες και πορείες (*typical lines of genesis*) που ανιχνεύονται μέσα από την ανάλυση των βιογραφικών αφηγήσεων και της συγκριτικής τους αντιπαράθεσης και αποδίδουν μια καθολική και γενικεύσιμη εικόνα της δυναμικής εξέλιξης του ειδικού πεδίου, π.χ. την ένταξη στην αγορά εργασίας και την κινητικότητα που αυτή επιτρέπει ή εμποδίζει.

Οι ποιοτικοί δείκτες επιτρέπουν την αποτύπωση διαβαθμίσεων της ικανότητας δράσης και των σημαντικών για την κάθε μετανάστρια λειτουργικοτήτων ζωής, καθώς και τη δυναμική της πραγμάτωσής τους ή της έλλειψής τους. Μέσα από τις τυπικές διαδρομές διαφαίνονται τα εμπόδια που οι μετανάστριες αντιμετωπίζουν, οι στρατηγικές που αναπτύσσουν, οι πόροι /αγαθά (*resources*) στους οποίους έχουν πρόσβαση, και οι επιπτώσεις των πολιτικών στη δράση και την ένταξη γενικά.

Έτσι, οι ποιοτικοί δείκτες ένταξης βασίζονται σε μία σε βάθος ανάλυση της αλληλεπίδρασης της δράσης, των συνθηκών, και των πολιτικών, εξηγούν την προέλευση των αποτελεσμάτων, επιτρέπουν μια διεξοδική ανάλυση της επίδρασης των πολιτικών και δίνουν τη γνώση που απαιτείται για τη διαμόρφωση κατάλληλων πολιτικών που προωθούν την ένταξη (Apitzsch, Inowlocki, Kontos 2008).

Οι δείκτες είναι μεν εύρημα της ανάλυσής μας, όμως οι διαστάσεις που έχουν ήδη καθιερωθεί στην έρευνα της ένταξης των μεταναστών/-στριών, όπως, δομική ένταξη (π.χ. απόκτηση θέσης στην αγορά εργασίας, δικαιώματα, κ.α.), κοινωνική ένταξη (π.χ. δημιουργία κοινωνικών σχέσεων, συμμετοχή κ.α.), πολιτισμική ένταξη (π.χ.

μάθηση, απόκτηση γνώσης σχετικά με την καθημερινότητα, κ.α.), ταυτοτική ένταξη (π.χ. αλλαγή της αυτοκατανόησης, νέες ταυτίσεις, νέα αίσθηση του ανήκειν, Esser 2001, 2009), παραμένουν, επίσης, σημαντικές για τη διαμόρφωση των δεικτών ένταξης στην παρούσα έρευνα, γιατί προσδιορίζουν πεδία αποκλεισμού αλλά και πεδία μέσα στα οποία τα υποκείμενα –αντιμέτωπα με την εμπειρία της απώλειας της ικανότητας εμπρόθετης δράσης– ανακαλύπτουν πολύτιμες λειτουργικότητες ζωής. Πέρα από αυτές τις προ-διατυπωμένες διαστάσεις, η εμπειρική έρευνα μάς οδηγεί στην ολοκλήρωση των δεικτών για τη συγκεκριμένη κοινωνική δομή και τη συγκεκριμένη ιστορική φάση.

Οι ποιοτικοί δείκτες με βάση τη βιογραφική ανάλυση και τη θεωρία των Capabilities έχουν έναν διπλό στόχο. Κατ' αρχάς την ανάλυση για τις διαδικασίες ένταξης, τα αποτελέσματα, τις στρατηγικές και τις εμπειρίες των μεταναστριών και των πολιτικών σε αυτό το πλαίσιο, δηλαδή, τον εντοπισμό των προβλημάτων και τη σκιαγράφηση των διαδικασιών και των αποτελεσμάτων τους. Επιπλέον, όμως, έχουν και το στόχο της ένταξης, δηλαδή τη διαμόρφωση κατάλληλων πολιτικών που θα μπορούσαν να στηρίξουν την πορεία κοινωνικής ένταξης, λαμβάνοντας υπ' όψιν την εμπειρία των δρώντων υποκειμένων και το κανονιστικό πλαίσιο που αναδύεται μέσα από τις πολύτιμες λειτουργικότητες ζωής των μεταναστριών.

Επίσης, οι ποιοτικοί δείκτες, αναφερόμενοι σε διαδικασίες, δεν αποσκοπούν στην αριθμητική /μαθηματική μέτρησή τους, αλλά σκιαγραφούν ποιοτικά διαφορετικές διαδρομές. Όμως επιτρέπουν την ποσοτική σύγκριση σχετικά με τη διάσταση του περισσότερου ή λιγότερου ή άλλες διαφοροποιήσεις.

Οι δείκτες ένταξης που παραθέτουμε αποσκοπούν στο να αποτυπώσουν τυπικές πορείες ένταξης των μεταναστριών, όπως ανακατασκευάζονται μέσα από τις αυτοβιογραφικές αφηγήσεις και όπως επιβεβαιώνονται από τη σύγκριση μεταξύ των αφηγήσεων, φέρνοντας συγχρόνως στο φως τη δράση των μεταναστριών, τις βιογραφικές διαδικαστικές δομές και τις πολύτιμες λειτουργικότητες που αναδύονται και σταθεροποιούνται μέσα από τις βιογραφικές εμπειρίες, τις κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες της δράσης των υποκειμένων και την επίδραση των πολιτικών ή της έλλειψής τους πάνω σε αυτές τις διαδικασίες.

Τα ευρήματα από την ανάλυση των αφηγήσεων μπορούν να γενικευτούν ως διαδικασίες και δομές σημαντικές για την κοινωνιολογική ανάλυση του πεδίου επειδή –παρά το ότι αποτυπώνουν προσωπικές πορείες– δεν είναι αποτελέσματα τυχαίων και κοινωνικά ασήμαντων επιλογών, αλλά δομούνται κάτω από ιστορικά συγκεκριμένες κοινωνικές συνθήκες, και επιπλέον επιβεβαιώνονται με τη μέθοδο της σύγκρισης μεταξύ των περιπτώσεων. Ένας δείκτης αποτελείται από ένα σύνολο τυπικών πορειών ένταξης μιας και η πολυπλοκότητα των κοινωνικών χώρων και η διαφορετικότητα των υποκειμενικών προϋποθέσεων παράγουν διαφοροποιημένες πορείες ένταξης που πρέπει να αποτυπωθούν.

Διεξήχθησαν συνολικά 23 βιογραφικές συνεντεύξεις και 6 ομάδες εστιασμένης συζήτησης πάνω σε διάφορα θέματα που αναφέρονται σε πεδία δεικτών, όπως, π.χ., την ένταξη στην αγορά εργασίας, την κατοικία κ.α., με μετανάστριες από τρίτες χώρες στην Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Κόρινθο, και ένα μικρό τουριστικό νησί.¹ Τόσο οι βιογραφικές συνεντεύξεις, όσο και οι εστιασμένες συζητήσεις μαγνητοφωνήθηκαν και απομαγνητοφωνήθηκαν. Η ανάλυση των κειμένων ακολούθησε τις αρχές της ερμηνευτικής όπως εφαρμόζονται στη βιογραφική μέθοδο (Schütze 1981, 1984) και στην ανάλυση άλλων εμπειρικών κειμένων (Bohnsack 1999).

Η πολυπλοκότητα των κοινωνικών χώρων και των υποκειμενικότητων παράγει διαφοροποιημένες πορείες ένταξης που πρέπει να αποτυπωθούν. Περιορισμοί στους πόρους και το χρόνο του ερευνητικού έργου αφήνουν ανοικτό το ερώτημα του κορεσμού του δείγματος, που απαιτεί η Grounded Theory (Glaser και Strauss 1967, Glaser 1978) για την ποιοτική έρευνα. Η παρούσα έρευνα αποτελεί για αυτό μια πρώτη προσέγγιση σε αυτή τη μέθοδο ανάδειξης ποιοτικών δεικτών ένταξης.

Για την παρουσίαση των δεικτών στη συνέχεια θα χρησιμοποιήσουμε συγκεκριμένες περιπτώσεις που περιέχουν τυπικές και επαναλαμβανόμενες διαδικαστικές δομές, έτσι ώστε να γίνεται εμφανής η εμπειρική ανάδυση των δεικτών.

1. Για λόγους ανωνυμοποίησης δεν αναφέρεται το όνομα.